

УДК 81'373 : 159.93-115

ББК 81-3

МОДЕЛІ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ ЛЕКСИКИ “МЕНТАЛЬНОГО ЗАНУРЕННЯ” (на матеріалі української, польської та англійської мов)

ДЕМЕНЧУК О.В.

Рівненський державний гуманітарний університет

У статті розглянуто особливості семантичної деривації лексики “ментального занурення” – семантичного класу слів, які позначають ментальний стан людини, її заглиблення в думки, спогади, мрії і т. ін. Основну увагу приділено визначенню моделей семантичної деривації лексики “ментального занурення” в українській, польській та англійській мовах, виявленню зв'язків між вихідним та цільовим значеннями, з'ясуванню динаміки розвитку семантичної парадигми названого класу лексики в зіставному аспекті. Установлено, що у процесі семантичної деривації лексика “ментального занурення” має ознаки похідності ситуативного типу, реалізованої в аспекті змін характеристик учасників ситуації.

Ключові слова: лексика “ментального занурення”, модель, семантична деривація, семантична парадигма, учасник ситуації.

The paper deals with the peculiarities of semantic derivation of “mental absorbedness” vocabulary – a semantic class of words that denote the mental state of a person, his / her absorbedness in thoughts, memories, dreams etc. The focus is made on the analysis of models of “mental absorbedness” vocabulary semantic derivation in the Ukrainian, Polish and English languages, the establishment of relations between source and target meanings, the ascertainment of semantic paradigms development dynamics of the named class of vocabulary in the contrastive aspect. The research concludes that in the process of semantic derivation the “mental absorbedness” vocabulary reveals the features of derivativeness of a situational type, it being realized in the aspect of participants' characteristics changes.

Key words: “mental absorbedness” vocabulary, model, semantic derivation, semantic paradigm, participant.

Стан розроблення проблем, пов'язаних із моделюванням семантики в сучасному мовознавстві, засвідчує виразну тенденцію до витлумачення змісту мовної одиниці в перспективі когнітивно-функціонального (такого, що обстоює ідею функціональної та когнітивної зумовленості мовного значення) підходу. Такий підхід декларує необхідність і доцільність моделювання змісту мовної одиниці за зразком концепту ситуації багатовимірного типу, який відтворює динаміку концептуалізації світу дискурсу (певної ситуації або її фрагмента) в аспекті різних варіантів пізнання світу людиною. Динаміка концептуалізації світу дискурсу передбачає схематизацію реального або уявного світу, при якій одні фрагменти цього світу акцентуються, актуалізуються, потрапляють у фокус уваги, а інші, навпаки, затемнюються, покидають фокус уваги, набуваючи статусу фонових елементів, див. [12, с. 157; 16, с. 48].

Семантична деривація є одним із аспектів, який виявляє динамічний потенціал семантики лексичної одиниці, розкриває механізми і стратегії розширення концепту ситуації – лексичного відображення (в певній мові) фрагмента дійсності [8, с. 85]. В аспекті ситуативної природи похідності розширення концепту ситуації враховує зміни характеристик актантів: учасники ситуації можуть змінювати свій склад, тип, ранг, статус тощо. Критерієм зміни зазначених параметрів слугує певна альтернатива щодо опозиції учасників вихідної ситуації учасникам

цільової ситуації в аспекті їх рольових, референційних, прагматичних тощо характеристик. Зміна характеристик учасників ситуації визначає тип дериваційного відношення. Змінюватися можуть: комунікативний ранг учасника ситуації (конверсивне дериваційне відношення); склад, тип, референційний статус учасника ситуації (актантне дериваційне відношення); пріоритетний статус учасника ситуації за ознакою наслідку зміни певного стану справ (імплікативне дериваційне відношення); онтологічна властивість учасника ситуації (категоріальне дериваційне відношення), див. [4, с. 262–265].

Як теоретичний конструкт (модель), семантична деривація здатна відобразити специфіку природи людського знання, закономірності пізнавальної діяльності людини, особливості її мисленнєвих стратегій. Обґрунтування когнітивних (у широкому сенсі) стратегій людини передбачає залучення до аналізу тих сегментів словникового складу мови, які покликані розкрити природу універсальних “когнітивних категорій” [17], з-поміж яких л е к с и к а “ м е н т а л ь н о г о з а н у р е н н я ” – семантичний клас слів, які позначають стан поринання (заглиблення) суб’єкта когніції (пор.: тематичне відношення *cognizer* у [18, р. 28]) в думки, спогади, мрії і т. ін., пор.: укр. *занурюватися в думки (роздуми)* – “глибоко замислюватися, забувши про все навколишнє”: *Василь, занурившись у свої думки, стояв біля вікна* [21, т. 3, с. 234]; пол. *pogrążyć się* “*przen. całkowicie oddawać się jakiejś myśli lub stanowi*”: *Pogrążyć się w myślach, w zadumie* [29]; англ. *sink* “to be absorbed in thought”: *He pursued his way through the woods sunk in deep thought* [25].

Актуальність обраної теми зумовлена загальним антропоцентричним спрямуванням сучасних семантичних теорій, тенденцією до поглибленого вивчення динаміки лексико-семантичних систем близько- та віддаленоспоріднених мов, що пов’язано з усвідомленням і визнанням факту функціональної та когнітивної природи мови.

Лексика “ментального занурення” була об’єктом досліджень особливостей мовної концептуалізації внутрішнього світу людини в аспекті метафоризації інтелектуальної діяльності [6, с. 67], внутрішнього простору пам’яті [2, с. 105–106], ментального стану [13, с. 82]. Предметом аналізу таких досліджень були метафоричні вживання дієслів, які виявляли зв’язок ситуації “ментального занурення” із ситуаціями сприйняття, руху, плавання. Ситуація “ментального занурення” в цьому випадку осмислювалась як один із варіантів розширення концепту перцептивної / фізичної ситуації.

При цьому небезпідставним є твердження про те, що лексика “ментального занурення” може реалізувати власний дериваційний потенціал, виявляючи ознаки розширення концепту ситуації за межі внутрішніх характеристик людини. Вивчення дериваційного потенціалу лексики “ментального занурення” доцільно розробляти на матеріалі декількох мов, оскільки регулярні типи переходу від одного значення до іншого можуть виявлятися в багатьох (якщо не у всіх) мовах світу, попри їх генетичну та культурну відмінність, див. [1; 3; 5; 11].

Мета розвідки – визначити моделі семантичної деривації лексики “ментального занурення” в українській, польській та англійській мовах та з’ясувати динаміку розвитку семантичної парадигми названого класу лексики в зіставному аспекті.

Мета дослідження зумовлює необхідність розв’язання таких завдань:

- визначити та описати модель прототипної ситуації лексики “ментального занурення” обраних мов на основі наявних спільних семантичних компонентів;
- обґрунтувати доцільність використання номінацій певного класу слів для аналізу стратегій семантичної деривації лексики “ментального занурення”;
- схарактеризувати моделі семантичної деривації лексики “ментального занурення” в українській, польській та англійській мовах;
- з’ясувати динаміку розвитку семантичної парадигми лексики “ментального занурення” в зіставному аспекті;
- визначити перспективи подальших досліджень лексики “ментального занурення”.

У зіставлюваних мовах лексика “ментального занурення” може позначати: стан задуми (укр. *задумливий, замислений, замріяний, в роздумах, задума*; пол. *zadumany, zamyślono, skupiony, marzący, marzycielski, w zadumie*; англ. *pensive, thoughtful, dreamy, lost in thought* і т. ін.), набуття стану задуми (укр. *задумуватися, заглиблюватися, поринати*; пол. *zamyślać się, pogrążyć się, zagłębiać się, zatapiać się*; англ. *meditate, muse, ponder* і т. ін.), каузачію стану задуми (укр. *поглинати*; пол. *pochłaniać, rozmarzyć*; англ. *engross, devour* і т. ін.).

Модель прототипної ситуації лексики “ментального занурення” в обраних мовах має такий набір спільних семантичних компонентів:

а) “ментальне занурення” передбачає зосередження Суб’єкта (семантична роль Експерієнцер) на Об’єкті когніції (семантична роль Тема, див. [10, с. 213]). Об’єктом зосередження можуть бути: власне ментальні операції Суб’єкта (мисленневий об’єкт), пор.: укр. *Максим Кривоніс, занурений у свої думки, байдуже зирнув на гарні образи, що прикрашували храм* [21, т. 3, с. 234]; пол. *Czekam, aż myśl, jak łódka wirami kręcąca, zbląka się i na chwilę w niepatieć pogrąży* [27]; англ. *Absorbed in his thoughts, he stumbled on* [28]; можливий стан справ (мислимий об’єкт), пор.: укр. *Джосі ніколи не задумувався над цим питанням* [19]; пол. *Zamyślił się głęboko nad przeszłością* [29]; англ. *A prisoner is always thoughtful of his liberty and safety* [25]; уявний стан справ (мислений об’єкт), пор.: укр. *Зачарована далеким краєвидом і замислена згадками про рідний край, Марина здригнулася з несподіванки, і погляд її впав на великі натовпи людей, що були трохи осторонь од шляху* [19];

б) “ментальне занурення” передбачає інактивне, пор.: укр. *Вадим весь час сидів задумливий і майже не чув, що говорилося* [19]; пол. *Był tak, że nie spostrzegł swego dobrego znajomego* [24]; англ. *He was so thoughtful, that going to put incense into a censer, he put it besides* [25] або активне, пор.: укр. *замислений “який про що-небудь зосереджено думає, роздумує, розмірковує над чимось”*: *Стоїть дівчина, схилившись на цябрину, як над мольбертом замислений маляр* [21, т. 3, с. 209]; пол. *skupiony “pełen skupienia, wewnętrznej zadumy, mający uwagę skierowaną na dany przedmiot”*: *Byli skupieni i pilnie pracowali* [29]; англ. *thoughtful “thinking about or meditating on something”*: *Thoughtful of enjoyments forever left behind* [25] зосередження Суб’єкта;

в) Суб’єкт частково контролює, пор.: пол. *Siedziała zamyślona z wzrokiem błędzącym po suficie* [29] або не контролює, пор.: укр. *Він не пішов назустріч, сидів замислений, не в змозі вивільнитися з полону могутніх чарів* [19]; англ. *Lost in Bewild?rings of his pensive mind* [25] свої дії;

г) “ментальне занурення” має певний ступінь (глибину) вияву, пор.: укр. *Іноді він надовго поринав у такий глибокий роздум, що його будили, як сонного* [21, т. 8, с. 672]; пол. *...wpada w letarg zamyślenia* [27]; англ. *A scobolotcher, said Mr. Moore, was an undergraduate walking around a quadrangle hands in pockets and deep in thought* [25];

г) “ментальне занурення” кваліфікується як тимчасовий стан Суб’єкта, реалізований у короткому, пор.: укр. *Після якоїсь хвилини роздуму раптом уся шеренга хитнула і ... твердо зробила три кроки вперед* [21, т. 8, с. 672], довгому, пор.: укр. *Вранці після мовчання і довгих роздумів батько похмуро став на поріг* [там само] або занадто тривалому часовому інтервалі, пор.: пол. *Coś ty taki zamyślony? Nic, tylko myślisz, ciągle myślisz* [27];

д) показником стану “ментального занурення” слугують: особлива постава Суб’єкта, пор.: укр. *Потім сів [Жук] під ясеню, схилився на руку й замислився* [21, т. 3, с. 209]; англ. *She sat for some time leaning pensively on her arm*; соціальне відчуження, комунікативне самоусунення Суб’єкта, пор.: укр. *замикатися в собі “заглиблюючись у свої думки і переживання, відокремлюватися від інших людей, ставати мовчазним, замкнутим”*: *Кілька днів Іраклій не озивався словом ні до кого. І майже не відкривав очей, – отак замкнувшись в собі, в мовчанні, тужив за своїм другом* [21, т. 3, с. 207]; пол. *Byli pogrążeni w zamyśleniu i niewiele z sobą rozmawiali* [27];

е) стан “ментального занурення” супроводжують: часткове або повне блокування основних модусів перцепції Суб’єкта, пор.: пол. *Był tak zamyślony, że nie słyszał pukania* [29]; англ. *The writer was so engrossed in her work that she did not hear the visitor enter the room* [25]; емоційні переживання Суб’єкта, пор.: укр. *Олексій з його лагідною, виколисаною на придеснянських луках душею, з жайворонковим співом у грудях задумувався тяжко й журно* [19]; пол. *Oparł czoło na dloniach i zamyślił się smutnie* [27]; *She sat down weary and pensive at so sad a disappointment* [25].

Для аналізу стратегій семантичної деривації ситуативного типу скористаємося класом прикметників, які позначають стан “ментального занурення”. Доцільність залучення прикметникових номінацій зумовлена чинником смислової структури самого прикметника. “Межі лексико-семантичного варіювання прикметників непомірно широкі й проводяться лише лексичним змістом слів, що сполучаються з ним у мінімальній синтагмі” [15, с. 149]. З цього погляду стратегії семантичної деривації лексики “ментального занурення” розглядатимуться як стратегії ситуативного типу, реалізовані в аспекті заповнення валентностей прикметника.

Основною стратегією семантичного розвитку лексики “ментального занурення”, яка реалізує режим інактивного стану суб’єкта когніції, є імплікативне дериваційне відношення: **стан “ментального занурення” > вияв (зовнішнє вираження) такого стану**, пор.: укр. *задумливий 1* “який перебуває в задумі”: *Межею йшла жінка задумлива й діловита > задумливий 2* “який виражає задуму”: *Сошенка вразило молоде та задумливе Тарасове обличчя* [21, т. 3, с. 117]; пол. *zamyślony 1* “taki, który się zamyślił, zatopiony, pogrążony w myślach”: *Był tak zamyślony, że nie słyszał pukania > zamyślony 2* “wyrażający, ujawniający zamyślenie, zadumę”: *Z zamyślonego spojrzenia i cichych westchnień można się było domyślać, że jest zakochana* [29]; англ. *pensive 1* “plunged in thought”: *a pensive mind* [25] > *pensive 2* “expressing or revealing thoughtfulness”: *a pensive, faraway look* [26]. Такого типу відношення є достатньо регулярними для лексики тематичної групи “ментальне занурення”, пор.: серб. *zadubљeno gledati* [20, с. 374]; фр. *Ses pas, en sortant du temple, étaient plus lents, et ses regards plus rêveurs* [23, т. 6, р. 5079]; нім. *ein nachdenkliches Gesicht machen* [22] і т. ін. Зазвичай, імплікативне відношення в цьому випадку реалізує кінесичний сценарій, який відтворює ситуацію зовнішнього вираження внутрішнього (ментального) стану людини. Йдеться про значущі фіксовані вирази обличчя, пор.: укр. *задумлива усмішка, задумливі очі* [21, т. 3, с. 117]; пол. *zamyślona twarz, zamyślone oczy, zamyślone czoło, zadumana mina, zadumany uśmiech* [29]; англ. *thoughtful-browed, thoughtful-looking* [25]; фіксовані рухи, пор.: укр. *На третій поверх свого помешкання Тася ввійшла легкими, але замисленими кроками, думаючи про своє* [19]; англ. *Dorabella’s lively personality with its carefree lack of attention to technical details is in contrast to Mrs. Elgar’s more disciplined, thoughtful movements* [28]; фіксовані положення тіла, пор.: укр. *В оції задумливій позі, в картатій приношеній сорочці з акуратно засуканими вище ліктів рукавами Богдан їй особливо подобається* [19]; пол. *Alicja siedziała sztywno, niczym lalka, zamyślona, jakby nieobecna, nie zwracając uwagi na otoczenie* [24]. Сюди ж можна віднести метонімічні розширення, які характеризують ситуацію за ознакою суміжних дій суб’єкта когніції, пор.: англ. *Ashley took a pensive drink of coffee* [28] – суміжним є фіксований рух чашки, яку суб’єкт підносить до рота. В українській та польській мовах такого типу розширення часто реалізується через механізм транскатегоріальної метонімії (див. [14, с. 423]) з акцентом на способі вияву суміжних дій суб’єкта когніції, пор.: укр. *Михайло задумано палив цигарку* [21, т. 3, с. 117] < *задумливе паління (цигарки)*; пол. *Goulde w zamyśleniu ssał ustnik* [24] < *zamyślone ssanie (ustnika)*.

На рівні задіяних учасників розширення концепту ситуації передбачає перехід із зони суб’єкта когніції в зону суб’єкта ідентифікації, який кваліфікує внутрішній стан людини за ознаками наочного спостереження. Стан “ментального занурення” може також бути

ідентифікований на основі слухового модусу перцепції, пор.: укр. – *Ех, Романе, Романе, – почула дівчина задумливий голос* [19]; пол. *Usłyszałam zamyślony głos chłopaka* [24]; англ. *Becker is one of the most original economists of our time, and his thoughtful, conservative voice stands out in an era of shouting* [28]. Зазначимо, однак, що такий перехід можливий лише в контексті тих ситуацій, у яких учасники реалізують змінну таксономічного класу (Т-класу) ЛЮДИНА, пор.: *задумливий Микола > задумливий голос (Миколи)*.

Зміна Т-класу учасника засвідчує зміну вектора семантичної деривації, пор.: укр. *Тільки набридливе дзижчання комарів, крик сполоханої птиці та задумливе квакання жаб у невеличкому, зарослому лататтям озерці порушували степову тишу* [19]. Розширення концепту ситуації в цьому випадку передбачає перехід із зони суб'єкта ідентифікації в зону суб'єкта асоціації, виявляючи категоріальне (реалізоване на основі денотативної тотожності фрагмента або зміни онтологічного статусу учасника ситуації) дериваційне відношення: **вияв стану “ментального занурення” > враження від вияву такого стану**, пор.: *задумливий голос (людини) > задумлива пісня (птаха)*: англ. *She could also recognize the thoughtful song of the robin* [28]. Інтерпретація названого стану справ ґрунтується на перцептивному враженні, яке спів птаха викликає в суб'єкта сприйняття: лексема реалізує семантичний компонент ‘каузація реакції у внутрішньому світі суб'єкта сприйняття’ (денотативна аналогія). Ситуація також може осмислюватися в аспекті ознак, які є аналогами ситуативних (фонових) характеристик суб'єкта у стані “ментального занурення”, пор.: укр. *А замість усього цього – задумлива тиша прокладених крізь віковічну тайгу вулиць* [19] (зміна онтологічного статусу учасника в аспекті специфікації його таксономічного класу). Враження також можуть виникати на основі зорового або тактильного модусів перцепції. Аналогами тут виступають ознаки фіксованих положень, пор.: укр. *Але часами, несподівано зовсім, коли він зводив очі на зелені царинки, де спочивало в копицях сіно, або на глибокий задуманий ліс, звідти злітав до нього давно забутий голос* [19]; пол. *Dwie zadumane płaczące brzozy stoją na straży wsi* [27], або рухів, пор.: укр. *Дніпро приносив прохолоду і шум задумливих очеретів, що заколисував, мов дитину* [19]; *How have I sate while piped the pensive wind* [25].

Призвідником стану “ментального занурення” може слугувати вияв певного наміру, задуму, бажання, які людина намагається втілити для досягнення поставленої мети. Стан “ментального занурення” виявляє в такому випадку ознаки креативно орієнтованого стану в тому сенсі, що напрям інтенціональних стратегій суб'єкта когніції збігається з осмисленою реалізацією поставленого перед ним завдання. Учаснику, який представляє такого типу об'єкт, доцільно приписати семантичну роль Креатив (див. [9, с. 72]), оскільки такий об'єкт виявляє ознаки творчості суб'єкта когніції, пор.: пол. *Siedział zadumany nad czystą kartką papieru* [27].

Одним із варіантів семантичного розвитку лексики “ментального занурення”, який реалізує режим активного (інтенціонального, креативного) стану суб'єкта когніції, є імплікативне дериваційне відношення: **вияв стану “ментального занурення” > результат такого вияву**, пор.: укр. *вдумливий* “здійснений на основі глибокого, серйозного роздумування, вникнення в суть питання” [21, т. 1, с. 313]: *вдумлива книга*; пол. *wnikliwy* “zgłębiający coś sumiennie” [29]: *wnikliwa księżka*; англ. *thoughtful* “characterized by or manifesting careful thought”: *a thoughtful essay* [26]. Такий перехід кваліфікується як *результативна* метонімія (*end-point metonymy*). В основі названого типу метонімії лежить образ-схематична трансформація “фокусування кінцевої точки” [7, с. 568]. Розширення концепту ситуації в цьому випадку експлуатує сценарій активного зосередження суб'єкта на об'єкті когніції, пор.: пол. *skupiony* “pełen skupienia, wewnętrznej zadumy, mający uwagę skierowaną na dany przedmiot, intensywnie o czymś, nad czymś myślący”: *skupiony obserwator, słuchacz* [29]. Зосередження кваліфікується як цільова реалізація ментальних дій (зусиль) суб'єкта когніції, спрямованих на створення

певного інтелектуального продукту, пор.: укр. *вдумливий аналіз, читання, опрацювання, дослідження*; пол. *wnikliwa analiza, ocena, obserwacja*; англ. *thoughtful study, consideration, analysis* і т. ін.

Зіставний аналіз семантичної деривації лексики “ментального занурення” виявляє специфічні стратегії розширення концепту ситуації “стан ментального занурення”. Зокрема, в обраних мовах відзначено реалізацію актантного дериваційного відношення: **стан “ментального занурення” > потенційна реалізація такого стану**, яке засвідчує розширення концепту ситуації у спосіб збільшення кількості учасників. Додатковим актантом у цьому випадку є учасник із семантичною роллю за ознакою ‘можливий стан справ’. Проте, якщо в польській мові названа ситуація виявляє ознаки актуального (реалізованого в момент спостереження) стану справ, пор.: пол. *Stach szedł w milczeniu, zamysłony nad przyszłością* [24], то в українській та англійській мовах така ситуація, зазвичай, осмислюється як узуальна (реалізована на основі ознак узагальнення, повторюваності тощо), пор.: укр. [...] *для напівсонних, сповнених суворої гідності, чесно замислених над долею світу з поколінням пугловків, “і що з них далі буде?”* [19]; англ. *A Prisoner is always thoughtful of his liberty and safety* [25]. Перехід із зони суб’єкта когніції в зону суб’єкта оцінки засвідчує зміну вектора “реалізації стану “ментального занурення”. Експлуатуючи сценарій ціннісного ставлення суб’єкта оцінки до об’єкта оцінювання, концепт ситуації поповнюється актантом із семантичною роллю Бенефіціант – учасником, на користь якого діє суб’єкт оцінки (відзначено в англійській мові), пор.: *thoughtful* “showing thought or consideration for others; considerate, kindly”: *She is very unselfish and thoughtful of others* [25].

Специфічною в обраних мовах є реалізація категоріального дериваційного відношення: **стан ментального зосередження > стан фізичного зосередження**. Дериваційний зв’язок виявляє метафоричне розширення на основі імплікації сценарію ситуації “стан ментального зосередження”. Семантична деривація в цьому випадку використовує моделі двох типів: а) *концентричну модель*: “зосередження об’єктів – концентрація об’єктів” (зосередження об’єктів у певній точці, осмислюється як концентрація об’єктів у певній точці – трансформаційний зв’язок “образ-схема ОБ’ЄДНАННЯ – образ-схема ФОКУСУВАННЯ”); б) *кластерну модель*: “зосередження об’єктів – скупчення об’єктів” (розташування об’єктів близько один від одного осмислюється як скупчення об’єктів – трансформаційний зв’язок “образ-схема ОБ’ЄДНАННЯ – образ-схема СУМІЖНІСТЬ (СПІВПОЛОЖЕННЯ)”). В українській та англійській мовах розширення концепту ситуації може бути реалізоване на основі будь-якої моделі, пор.: укр. *скупчений 1* “зосереджений; замислений” > *скупчений 2a* “який згромадився в одному місці”: *Лунає вибух. І там, де цойно була скупчена крига, завирувала, запінилася холодна сиза вода :: скупчений 2b* “який розташувався близько один від одного”: *Уся долина була заставлена повстятими юртами, вони стояли не рядами, а скупчені навколо юрт тисячників* [21, т. 9, с. 337]; англ. *concentrated 1* “having the faculties collected and directed to one object” > *concentrated 2a* “brought to or towards a common centre or focus”: *The concentrated beams of the sun made the aurum fulminans go off :: concentrated 2b* “brought together into smaller space or volume”: *She was full of vivid and concentrated interest in men and their doings* [25]. У польській мові таке розширення реалізується лише на основі “кластерної” моделі, пор.: *skupiony 1* “pełen skupienia, wewnętrznej zadumy, mający uwagę skierowaną na dany przedmiot, intensywnie o czymś, nad czymś myślący” > *skupiony 2* “złożony z elementów blisko siebie położonych; ścieśniony, zwarty”: *Skupiona zabudowa wsi* [29].

Семантична деривація лексики “ментального занурення” в українській, польській та англійській мовах виявляє ознаки похідності ситуативного типу, що передбачає розширення концепту ситуації в аспекті змін характеристик учасників ситуації. Динаміка розвитку

семантичної парадигми названого класу лексики засвідчує регулярний характер таких змін, виявляючи розширення концепту ситуації “внутрішній (ментальний) стан людини” до меж ситуацій “зовнішні (ідентифікаційні, асоціативні, оцінні) системи людини”.

Стратегії семантичної похідності лексики “ментального занурення” обраних мов виявляють розширення концепту ситуації на основі моделей актантних, імплікативних та категоріальних дериваційних відношень. Актантна модель відтворює сценарій потенційної (орієнтованої на можливий або уявлений стан справ) реалізації розширення концепту ситуації “ментального занурення”; імплікативна модель – сценарії супутньої (орієнтованої на фоновий стан справ) та цільової (орієнтованої на результативний стан справ) реалізації; категоріальна модель – сценарії експерієнціальної (орієнтованої на перцептивний стан справ) та фізичної (орієнтованої на просторовий стан справ) реалізації.

Аналіз динаміки розвитку семантичної парадигми прикметникової лексики “ментального занурення” показав, що обсяг розширення концепту відповідної ситуації у зіставлених мовах не є однаковим. У польській мові розширення є більш локальним у тому сенсі, що виявляє стійкіший зв’язок із вихідною ситуацією. В українській та англійській мовах такий зв’язок дещо послаблений, що уможливило розширення обсягу концепту ситуації. При цьому в українській та польській мовах відзначено випадки транскатегоріального (реалізованого на основі інших частин мови) розширення обсягу концепту вихідної ситуації.

Визначення моделей семантичної деривації лексики “ментального занурення” в українській, польській та англійській мовах в перспективі відтворення специфіки національно-мовної картини світу зумовлює доцільність подальших досліджень названого класу лексики в порівняльно-історичному та типологічному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. О регулярной многозначности / Ю.Д. Апресян // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М. : Наука, 1971. – Т. XXX. – Вып. 6. – С. 509–523.
2. Брагина Н.Г. Память в языке и культуре / Н.Г. Брагина. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 520 с. – (Studia Philologica).
3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая; [отв. ред. М.А. Кронгауз, вступ. ст. Е.В. Падучевой]. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
4. Деменчук О.В. Лінгвістика чуттєвого сприйняття: динамічні моделі в семантиці перцептивної лексики української, польської та англійської мов / Олег Володимирович Деменчук. – Рівне : Вид. О. Зень, 2014. – 384 с.
5. Добровольский Д.О. Регулярная многозначность в сопоставительном аспекте / Д.О. Добровольский // Динамические модели: Слово. Предложение : [сб. статей в честь Е.В. Падучевой] / [отв. ред. А.В. Бондарко, Г.И. Кустова, Р.И. Розина]. – М. : Языки славянских культур, 2008. – С. 280–292. – (Studia Philologica).
6. Зализняк А.А. Многозначность в языке и способы ее представления / Анна А. Зализняк. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 672 с. – (Studia Philologica).
7. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
8. Мельчук И.А. Опыт теории лингвистических моделей “Смысл – Текст” / И.А. Мельчук. – М. : Языки русской культуры, 1999. – I–XXII. – 346 с. – (Язык, семиотика, культура).
9. Муравенко Е.В. О случаях нетривиального соответствия семантических и синтаксических валентностей глагола / Е.В. Муравенко // Семиотика и информатика : [сб. науч. ст.] / [отв. ред. В.А. Успенский]. – М. : Языки русской культуры; Русские словари, 1998. – Вып. 36. – С. 71–81. – (Российская Академия наук. Всероссийский институт научной и технической информации).

10. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса: от семантических структур к языковым средствам / А. Мустайоки. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 512 с. – (Studia Philologica).
11. Падучева Е.В. Парадигма регулярной многозначности глаголов звука / Е.В. Падучева // Вопросы языкознания : Наука, 1998. – № 5. – С. 3–23.
12. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики / Е.В. Падучева. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 608 с. – (Studia Philologica).
13. Рахилина Е.В. Типы метафорических употреблений глаголов плавания / Е.В. Рахилина // Глаголы движения в воде: лексическая типология / [ред. Т.А. Майсак, Е.В. Рахилина]. – М. : Индрик, 2007. – С. 76–105.
14. Рахилина Е.В. Семантические переходы в атрибутивных конструкциях: метафора, метонимия и ребрендинг / Е.В. Рахилина, Т.И. Резникова, О.С. Карпова // Лингвистика конструкций / Ю.Л. Кузнецова, Е.В. Рахилина, Т.И. Резникова [и др.] ; под ред. Е.В. Рахилиной. – М. : Азбуковник, 2010. – С. 396–455.
15. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А. Уфимцева. – [2-е изд., стереот.]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 208 с. – (Лингвистическое наследие XX века.).
16. Яковлева Е.С. К описанию русской языковой картины мира / Е.С. Яковлева // Русский язык за рубежом. – 1996. – № 1–3. – С. 47–56.
17. Jackendoff R.S. Semantics and cognition / R.S. Jackendoff. – Cambridge, MA : The MIT Press, 1986. – 297 p.
18. Van Valin R.D., Jr. An introduction to syntax / Jr., R.D. Van Valin. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2004. – 239 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. Корпус текстів української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mova.info/corpus.aspx>
20. Речник српскогo језика / [израд. М. Вујанић и др.; ред. и уредио М. Николић]. – Измењено и поправљено издање. – Нови Сад : Матица српска, 2011. – 1561 стр.
21. Словник української мови : в 11 т. / [ред. кол.: І.К. Білодід, Л.С. Паламарчук, А.А. Бурячок та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
22. Duden [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.duden.de>
23. Grand Larousse de la langue française : en 7 vol. / [Sous la direction de L. Guilbert, R. Lagane, G. Niobey]. – Paris : Larousse, 1989. – Vol. 6.
24. Korpus języka polskiego [Zasobelektroniczny]. – Trybdostepu : <http://korpus.pwn.pl/>
25. Oxford English Dictionary [Electronic Resource]. – [2^d Ed. on CD-ROM]. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2009. – Vers. 4.0.
25. Random House Webster's Unabridged Dictionary [Electronic Resource] : Electronic dictionary of American English. – Seattle, WA : Random House, Inc.; Multimedia 2000, Inc. – Vers. 3.0.
26. Słownik języka polskiego [Zasobelektroniczny] / [Pod redakcją W. Doroszewskiego] : Płyta CD. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997. – Wers. 1.0.
27. The British National Corpus [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.natcorp.ox.ac.uk>
28. Uniwersalny słownik języka polskiego [Zasobelektroniczny] / [Pod redakcją S. Dubisza] : Płyta CD. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2004. – Wers. 1.0.

Дата надходження до редакції 05.06.2015